

Картинки життя старого Чернігова

Про один важливий папір

Зберігся рапорт Чернігівського поліцеймейстера Сіліна від 29 жовтня 1810 р. на ім'я першого цивільного губернатора Івана Васильовича Френсдорфа. Він обійняв цю посаду в 1802 році, коли утворилася Чернігівська губернія. Документ містить цікаві відомості про Ялівщину – нині регіональний ландшафтний парк в історичній місцевості Чернігова. Поліцеймейстер називає її Єловщина – так по-чернігівськи. Назва походить від прізвища власника млина на річці Стрижень райця Василя Яловицького. Право на володіння млином йому було підтверджено універсалом гетьмана Дем'яна Многогрішного від 13 червня 1672 року.

На той час, про який рапортує Сілін, поміщику-майору Туманському належав хутір Єловщина. За ним значилися три ревізькі душі і селянська господарка. У сусідському будинку поміщика, колезького асесора Василя Лизогуба, продавалося вино. Ні селян, ні подарки у нього не було. Неподалік від шинкового будинку поміщика Лизогуба розмістилася порожня оселя дворянина Крутеня. Селян також він не мав. Неподалік – два шинкові двори поміщика і майора Івана Костянтиновича без ревізьких селян і без будь-якого подарства. Чернігівській міській думі належав шинковий двір, віднесений до міського відкupu. Губернський секретар Олексій Єнько володів шинковим двором, де торгували вином «без ревізських крестьян и хозяйственного обзаведения».

У Чернігові нараховувалося 804 будинки. А в них «мешканців чоловічої статі – до 4 000 душ, жіночої близько 2 800 душ. Понад те, приїздом, роботами, по службі та іншими випадками залучених, стікається на рік за приблизним обчисленням до 15 000 душ». Кожного понеділка і п'ятниці для простого народу відбувалися торги. Для них же влаштовувалися чотирирічні ярмарки – Хрещенська, Прокофіївська, Євстафіївська та в десяту п'ятницю. Через місто пролягали чотири головні тракту – Санкт-Петербурзький, Київський, Полтавський, Московський, «через які бувають проїзди із казенною та купецькою поклажею обозів та транспортів». Не обійшов поліцеймейстер Сілін і торгівлю міцними напоями. Всього в Чернігові, за його даними, 53 питних заклади, 23 виставки, 6 трактирів. Тому щорічно продаж вина дорівнював 13 708 відром, горілки – 740, наливки – 195, пива – 2 090, меду – 2 360.

Необхідно сказати про трагічну загибель Івана Васильовича Френсдорфа, яка сталася 22 квітня 1813 року. Про це розповів громадський діяч,

титулярний радник Матвійович Ілліч Лазаревський у статті «Пам'яті мої»: «З початку заснування губернії у Чернігові – цивільними губернаторами було багато осіб. Скажу про деяких, хто обіймав цю посаду під час моєї служби. З них барон Іван Васильович Френсдорф пам'ятний з нагоди чудової смерті. У 1812 чи 1813 році, будучи в Глухові за рекрутським набором, повернувся він до Чернігова вночі, вранці ж, у своїй квартирі, отримавши від убивці 18 шабельних ран, тоді ж помер. Пригода ця така разюча, відбулася серед губернського міста, вдень у вигляді вартових губернаторської квартири, але вбивця не відкритий. Впала підозра на дворянина нашого повіту шт.-кап. С. С. Купчинського; генерал-губернатор Лобанов, який поспішив за цією подією до Чернігова, сам провадив слідство, суворо запитував Купчинського, який утверджувався в невинності тим, що маючи потребу отримати подорожню, йшов тоді до губернатора, але не встиг ще зійти на подвір'я на вулиці, біля хвіртки, схопили його... Купчинський в останній момент, перед закінченням справи про це смертовбивство. Френсдорф був безсімейний, але в нього жила якась племінниця німкеня та вчитель поляк; обидва вони після смерті губернатора поїхали разом, із Чернігова, і дали привід до підозри у скоєнні тяжкого злочину, з видів корисливих чи любовних».

На другий чи третій день після події, як повідав нам Лазаревський, вартовий солдат повісився. За ним губернаторський кучер навмисне втопився. Не маємо жодного зображення Івана Васильовича Френсдорфа. На жаль. Є припущення археологів, що барон Френсдорф похований біля Троїцької церкви Чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря, де були знайдені фрагменти губернаторського мундира.

Чернігів – губернське місто

У десятих роках дев'ятнадцятого сторіччя у місті проживало п'ять тисяч людей. Жили розмірено і досить одноманітно. Тиша порушувалася лише під час балів, званих обідів, театральних вистав, маскарадів. Але свято швидко закінчувалося, і Чернігів знову поринав у повсякденність будівництва, витрачання коштів на впорядкування міського саду і майданів, на утримання мостів, на забезпечення всім необхідним військовиків. Міська дума вишукувала засоби утримання губернаторського дому (він належав місту), вирішувала медичні, поліцейські, пожеж-

ні, військові, освітянські справи, займалася освітленням вулиць, опаленням домівок.

У 1831 році розпочалося будівництво нового шосе, яке за тридцять років стало складовою частиною Санкт-Петербурзького тракту протяжністю 189 верств (майже 202 км). Тракт прокладено через Остерський, Козелецький, Чернігівський та Городнянський повіти.

А в 1835 році по Десні й Дніпру почали курсувати пароплави. Тому в Чернігові виникла пристань, з якої по Десні вивозилася відповідна кількість продуктів, промислових і ремісничих товарів.

З січня 1838 року містяни мали можливість читати газету «Черниговские губернские ведомости», редакція якої містилася по вулиці Шосейній (нині проспект Миру). Влітку цього ж року відбувся візит композитора Михайла Глинки. Маєстро зупинився в духовній семінарії. Тут він відібрав талановитих співаків для Петербурзької капели хлопчиків.

Сполучення з Черніговом підтримувалося завдяки Київському мосту через Десну, зведеному в 1859 році. По ньому проїжджали диліжансами, парними й однокопитними візками. У 1859 році у Чернігові побудовано телеграфну лінію, що з'єднала його з найбільшими містами країни.

Дві важливі події відбулися в місті 1861 року. У січні побачив світ перший номер журналу «Черниговские епархиальные известия». Редакція отримала приміщення по вулиці Богуславській (тепер Гетьмана Полуботка) в помешканні духовної семінарії (нині – військовий госпіталь). Тоді ж у Чернігові відкрилася приватна бібліотека Маркуса Кранца, в якій налічувалося близько 500 томів окремих видань.

До середини XIX століття губернське місто залишалося одноповерховим, потопачим у зелених, квітучих садах. Будинки головним чином були дерев'яні. Вулиці освітлювалися газовими ліхтарями. Поступово в місті почали з'являтися дерев'яні тротуари. Чернігів як і раніше залишався виключно містом чиновників. Кількість населення дорівнювало 14 тисячам.

Період важливих подій

Відбулася земська реформа 1864 року. А за рік утворилася Чернігівська губернска земська управа як виконавчий орган губернських земських зборів. Для неї було виділено двоповерховий будинок на нинішній вулиці Шевченка, 7, зведений приблизно 1814 року для губернських установ. Будівля зазнала кілька перебу-

дов. Тепер тут – обласна державна адміністрація.

Хлопчики одержували освіту в чоловічій гімназії, духовній семінарії, повітовому училищі. Громадськість вважала це несправедливим відносно дівчаток. Міська дума в 1865 року ухвалила рішення про відкриття жіночої гімназії. Для цього навчального закладу в 1867 році було зведено дерев'яний будинок, а за три роки гімназія розмістилася у кам'яному домі, спорудженому за проектом архітектора Дмитра Васильовича Савицького (уродженець Городні) і майже повністю на пожертви князя, губернського предводителя дворянства Миколи Дмитровича Долгорукова. Обидва пішли за світи у 1899 році, в рік відкриття гімназії, залишивши таким чином по собі вічну пам'ять. Адже будинок зберігся і в ньому тепер художній музей імені Г. Галагана (вулиця Музейна, 6).

У 1870 році Чернігів отримав можливість користуватися залізничним сполученням – пущено в експлуатацію Курськo-Київськy залізницю, а в 1873 році – Любавo-Роменськy.

Про значимість для міста цієї події Леонід Іванович Глібов написав для газети «Киевский телеграф» від 17 січня 1875 року наступне: «С некоторых пор Чернигов перестал быть изолированным городком, от которого, по выражению Гоголя, хоть три года скажи, но ни до какого государства не доскочишь. <...> Теперь иные времена, иные люди, крупные торговцы уже самолично и часто стали от правляться по торговым делам в обе наши стороны, в Одессу, Варшаву, даже Вену; некоторые почувствовали потребность «увидеть свет колдовращения людей» вояжируют по Европе. Приходится, пожалуй, согласиться с выражением одного местного сибарита, что Чернигов – настоящий город».

Сімдесяти роки подарували чернігівцям водогін, «Особое приращение к Черниговским епархиальным известиям», громадську бібліотеку, літній театр у ротонді, «Черниговскую газету», полонених турків (вирувала російсько-турецька війна), яких взяли під опіку юні красуні-панянки. А взагалі-то побутовий рівень губернської столиці цього часу нічим не відрізнявся від попередніх років. Ніяких надзвичайних подій у місті не відбувалося. Тому випадок спроби самогубства розбурхав чернігівських обителів. У нападі меланхолії якийсь чиновник намагався застрелитися. Постріл він направив у груди. Куля застрягла в легенях. На диво, самогубець залишився жити.

Людмила СТУДЬОНОВА

Календар березня

Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Короленка видала щорічний календар «Знаменні і пам'ятні дати Чернігівської області на 2023 рік». Укладачі: Л. В. Студьонова, І. Я. Каганова. Відп. за вип: І. М. Аліференко. Друкуємо березневу частину календаря.

2 – народився Костянтин Дмитрович Ушинський (1823–1871), педагог, письменник українського походження. Один із засновників наукової педагогіки. Його дитинство минуло у Новгороді-Сіверському, де він закінчив місцеву гімназію. Педагогу в цьому місті споруджено пам'ятник. Чернігівський обласний інститут післядипломної освіти має ім'я К. Д. Ушинського.

11 – народився Олександр Едуард Юлійович Ягн (1848–1922), український архітектор, художник, майстер художньої кераміки. З 1876 р. жив в Україні. Працював на Чернігівщині, Полтавщині і Сумщині. У 70–80-х рр. XIX ст. Ягн створив архітектурний ансамбль з палацу, готелю, флігеля, пекарні, церкви та парку в с. Вейсбахівка (нині с. Білоріччя Прилуцького р-ну). До нашого часу від цього комплексу зберігся лише флігель. Помер О. Ю. Ягн у с. Вейсбахівка.

13 – 1943р. нацистські окупанти спалили с. Козари Носівського р-ну (нині Ніжинського р-ну) разом із більшістю мешканців. Загинуло 3908 жителів, 420 людей спалено живцем.

14 – в Чернігові народилася Олена Михайлівна Конечна (1968), письменниця. Лауреатка премії імені Михайла Коцюбинського. Голова обласної організації Національної Спілки письменників.

23 – в смт Козелець народився Борис Микитович Маньківський (1883–1962), вчений-невролог, творець унікальної школи в українській неврології, професор, академік АМН СРСР.

26 – в с. Городище Менського р-ну (нині Корюківського р-ну) народився Олександр Федорович Кістяківський (1833–1885), вчений-криміналіст, історик права, діяч українського національного відродження. Закінчив Чернігівську духовну семінарію. Похований у Києві.

29 – в с. Лемеші Козелецького р-ну (нині Чернігівського р-ну) народився Кирило Григорович Розумовський (1728–1803), останній гетьман України, генерал-фельдмаршал, президент Російської академії наук. Помер у своїй Батуринській резиденції.

31 – в с. Турівка Прилуцького повіту (нині Київська обл.) народився Микола Іванович Міхновський (1873–1924), випускник Прилуцької гімназії, адвокат, політичний і громадський діяч, один із лідерів українського національного руху XIX–початку XX ст., прибічник ідеї державної незалежності України, один із фундаторів українського націоналізму. Похований у Києві.